

CĂTĂLIN CONSTANTINESCU
Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

*Perspective modale
în dezbaterea lumi posibile vs. lumi ficționale*

Modal Perspectives in Possible Worlds vs. Fictional Worlds Debate

Keywords: modality; possible worlds; fictional worlds; ersatz worlds; narrative; pluriverse

Abstract: Our study examines the dominant and the most relevant models involved in the *Possible Worlds Theory (PWT)* debate: *modal realism*, *modal fictionalism* and *ersatzism*. Our primary aim is to distinguish and clarify the implied terminology – one frequently used in the field of literary theory to classify and describe the features of fiction. We also intend to underline the importance of *PWT* as well as the necessity to appeal to it when testing the limits of fictionality. Last but not least, approaching fiction from the vantage point of *PWT* may prove, as we shall try to demonstrate, a highly ingenious and fruitful method.

Contrariați, seduși și fascinați de complexitatea situațiilor, a personajelor, a lumilor imaginate de Miguel de Cervantes (*Don Quijote*), Jorge Luis Borges (*Aleph*) și Kurt Vonnegut (*Sirenele de pe Titan*) – trei exemple de autori aflați pe o listă recentă de (re)lecturi – ne-am pus, prudent și prospectiv, întrebarea dacă nu cumva este abuzivă utilizarea termenului „lumi posibile” pentru orice tip de narațiune care speculează într-o asemenea manieră cu privire la posibilitatea construirii unei „alte lumi” mereu aflate în contact mediat – sau nemediat – cu „lumea actuală”. În numeroase interpretări ale unor texte ca cele enumerate anterior întâlnim referiri la teoria lumilor posibile, dar ne nemulțumește vădit utilizarea ambiguă și denaturată a sintagmei „lumi posibile” măcar din cauză că lipsesc delimitările specifice sau sînt concatenate accepțiile diferite, din perspective filosofice diferite ale termenilor „lume posibilă” sau „lume ficțională”. De aceea, în rîndurile de față am încercat să urmărim analizînd variantele alternative din interiorul ei (realismul modal, ficționalismul modal și „ersatzismul”), în ce măsură dezbaterea privitoare la teoria lumilor posibile și lumile ficționale mai este relevantă în înțelegerea universului ficțional și a reliefării specificului textului literar. Demers dacă nu dificil, măcar provocator căci, așa cum sugerează Umberto Eco (*Șase plimbări prin pădurea narativă*), pînă și lumea cea mai imposibilă (așa cum ne apar de multe ori lumile imaginate) trebuie să aibă ca fundament ceea ce e posibil în lumea reală.

Nu de puține ori întâlnim în literatură obiecte contradictorii (*Aleph* al lui Borges este un caz ilustru). Iar obiectele contradictorii și statutul lor sînt foarte adecvat descrise de Toma Pavel: „Prezența contradicțiilor ne împiedică în mod efectiv să considerăm lumile ficționale drept veritabile lumi posibile și să reducem teoria ficțiunii la o teorie kripkeană a modalității. Nu e mai puțin adevărat că obiectele contradictorii nu sînt o dovadă suficientă împotriva noțiunii de lume: nimic nu împiedică teoria ficțiunii să vorbească; așa cum fac filosofii, despre lumi *impossible* sau *eraticae*”¹.

---

¹ Toma Pavel, *Lumi ficționale*, traducere de Maria Mociorniță, prefață de Paul Cornea, București, Editura Minerva, 1992, p. 80.

Teoria literară nu beneficiază de o descriere suficientă și nu ia în considerare sursele filosofice ale imaginării și gândirii lumilor posibile. În esență, lumile posibile reprezintă un concept ce pare pe deplin încorporat în teoria literară, dar fără o clarificare suficientă a semnificației sale originale. Rezultatul e o adaptare naivă sau o metaforizare nepotrivită a conceptului – a cărui semnificație nonfigurativă originală este departe de a fi atât de evidentă, clară. O situație similară cu a conceptelor de *accesibilitate*, *actualitate* și *nonexistent*.

În filosofie, ideea centrală a lumilor posibile servește unor scopuri diverse: termen metafizic, concept al logicii modale, ca mod de descriere a accesibilității epistemice sau ca metaforă în filosofia științei denotând relații între paradigme mutual exclusive (după cum le numește Ruth Ronen).

Lumile posibile includ conceptul de necesitate și posibilitate, concepte referitoare la constituenții lumilor și moduri de existență. Posibilitatea și necesitatea sînt descrise în contextul logicii modale ca lumi sau stări de lucruri. Urmărind ipotezele și modelele construite, putem afirma că teoria lumilor posibile creează condițiile unei noi concepții despre ficțiune, pentru că pluralitatea sistemelor de realitate face posibilă utilizarea noțiunilor de lume posibilă și lume actuală în caracterizarea ficțiunii, așa cum sugerează Marie-Laure Ryan (*Possible Worlds, Artificial Intelligence, and Narrative Theory*, 1991).

*

Așa cum recunosc majoritatea autorilor, teoria modernă a lumilor posibile îl situează în centrul dezbaterii pe Saul Kripke (cu studiul *Semantical Considerations on Modal Logic*, 1963), în care acesta arăta că, mai curînd, lumile posibile sînt „stări” ale unui sistem: „Structura model (teoretizată de Kripke) este suplimentată de un model care atribuie fiecărei propoziții atomice o valoare de adevăr în fiecare lume care aparține sistemului. În acord cu logica lui Leibniz, propozițiile care sînt adevărate nu numai în lumea actuală, ci în toate lumile posibile, se vor numi adevăruri necesare; invers, o propoziție este posibilă în lumea noastră reală dacă este adevărată în cel puțin o lume posibilă accesibilă din lumea noastră. Structura model devine o structură model cuantificațională, dacă i se adaugă o funcție care atribuie fiecărei lumi un set de indivizi denumiți domeniul lumii în chestiune”¹.

În ceea ce ne privește, sîntem de acord că încercarea de a defini o funcție care „atribuie indivizii lumilor posibile” nu este, de fapt, decît versiunea modernă a unei întrebări mai vechi a filosofilor: „oare tot ce există, există în mod necesar?”². Iar cei care au oferit răspunsuri pozitive la această întrebare sînt filosofii și logicienii modali, după cum vom arăta mai departe.

David Lewis a reluat și asimilat ideea lui Saul Kripke, care afirmă că identitățile obiectelor sînt construite intrinsec („*built into*”) în lumile posibile. Lewis afirma că toate lumile posibile, împreună cu toate obiectele care le populează sînt la fel de reale ca și propria noastră lume (lumea actuală, în altă formulare). Totuși există o obiecție majoră și anume: lumile posibile nu sînt entități adevărate, ele sînt modele abstracte, conceptuale în primul rînd.

---

¹ Pavel, *op. cit.*, p. 72.

² *Ibidem*, p. 73.

Să mai notăm și că una dintre cele mai simplificate definiții a lumii posibile a oferit-o Alvin Plantinga (*The Nature of Necessity*, 1974): termenul desemnează un mod în care s-ar fi putut petrece lucrurile, adică o posibilă stare de lucruri de un anumit fel¹. Așadar, am putea spune că lumile posibile adună laolaltă serii abstracte de stări de lucruri, diferite de afirmațiile care descriu acele stări.

Realismul modal, în viziunea lui David Lewis, nu înseamnă numai un simplu set de convenții stilistice și narrative; este o atitudine fundamentală față de relația dintre lumea actuală și adevărul textelor literare, iar criteriul adevărului se bazează pe ideea de posibilitate. Aceasta duce la discutarea și definirea „posibilismului” (există entități non-actuale, mai degrabă posibile), ca opus „actualismului” (actual este tot ceea ce există).

Modelele modale sînt similare modelelor lui Kripke, ele fiind numite realiste cînd sînt fidele faptelor modale. Faptele modale sînt asumate de o limbă modală, adevărurile în această limbă vor determina care modele modale sînt realiste. O a doua limbă, limba posibilistă, conține propozițiile care trebuie reduse – cele despre *possibilia* (formula lui Lewis, din *On the Plurality of the Worlds*).

Realismul modal al lui Lewis ar putea fi descris prin următoarele propoziții și caracteristici:

- 1) lumile posibile există;
- 2) ele (lumile posibile) sînt făcute din aceeași substanță ca și „lumea mea și ceea ce mă înconjoară”;
- 3) analiza indexicală a termenului „actual”;
- 4) lumile posibile nu pot fi reduse la ceva și mai mic.

Rafinînd modelul, Robert C. Stalnaker asimilează ideile lui Lewis, în prelungirea argumentului lui Lewis în favoarea existenței lumilor posibile: 1) lucrurile ar fi putut fi altfel; și 2) ar putea exista altfel de moduri în care ar putea fi lucrurile, iar aceste moduri în care ar putea fi lucrurile reprezintă de fapt lumile posibile².

Și pentru că lumile posibile interesează din perspectiva construirii lumilor narrative, să mai spunem că, potrivit lui Lubomír Doležel, lumile posibile prezente în scrierile narrative sînt compuse din următorii constituenți:

- 1) un set de indivizi posibili – agenți (personaje actante)
- 2) un set de acțiuni posibile care pot fi atribuite acestor agenți
- 3) un set de acțiuni posibile pe care acești agenți să fie capabili să le întreprindă³.

Pentru a înțelege și mai bine modelul lui David Lewis, trebuie să spunem că el imaginează, asumînd realismului modal, lumile posibile ca lumi matematice, pornind de la sugestiile lui Willard V. Quine (prezentate în *Ontological Relativity and Other Essays*, NY: Columbia University Press, 1969, *apud* Lewis): o cale de a fixa credința în lumile posibile ar fi înțelegerea faptului că lumile pot fi puse în

---

¹ *Ibidem*, p. 81.

² Robert C. Stalnaker, „Possible Worlds”, în S. Lawrence, C. Macdonald, eds., *Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics*, London, Blackwell, 1998, pp. 103-116.

³ Lubomír Doležel, „Narrative Modalities”, în *Journal of Literary Semantics*, 5/1976, pp. 5-14. În Andrea Gutenberg, „Die possible worlds theory (PWT) als neueres semantisches Plotmodell”, în *Mögliche Welten*, Heidelberg, Winter, 2000, p. 44.

corespondență cu anumite structuri matematice care să reprezinte distribuția materiei în spațiu și timp. Pentru simplificare, presupunem existența unor lumi unde spațiul și timpul sînt euclidiene și cvadridimensionale, și unde există un singur fel de materie („lumi democrite” în formula lui Quine – *Democritean Worlds*).

Pentru a depăși dependența de reprezentarea (pe coordonatele x, y, z, t) bazată pe o alegere arbitrară a coordonatelor, nu ne vom raporta la cartografiere (reprezentare), ci la clasele de echivalență implicate în transformarea coordonatelor. Vom ajunge la un set bine definit de entități matematice, exact cîte unul (set) pentru fiecare dintre diferitele distribuiri ale materiei (lumile posibile adică). Dar, arată Lewis, generalizarea exemplului simplificat al lui Quine reprezintă un demers matematic ușor. Lewis continuă raționamentul: din moment ce nu cred că alte lumi sînt diferite ca model (*kind*) de a noastră, nu cred nici că sînt la fel. Interesantă nu e reducerea lumilor la entități matematice, ci mai degrabă pretenția că lumile posibile se situează în corespondență directă, de tip unu-la-unu (*one-to-one*) cu anumite entități matematice. Aceste lumi poartă denumirea de „lumi posibile substitut”/„*ersatz possible world*” (la o primă privire construcția acestor lumi depinde de gradul de cunoștințe din fizică – dar fizică înseamnă contingent, subliniază Lewis). „Lumile substitut” construite de fapt subminează legile acceptate ale fizicii; de exemplu, lumile substitut în care masa și energia nu se conservă¹.

Lewis arată că opiniile noastre modale se schimbă datorită fizicienilor. Dar nu înseamnă că investigațiile și rezultatele empirice determină concluziile noastre cu privire la posibilități (și ceea ce sînt ele). Doar că atunci cînd ne vine greu să localizăm lumea noastră între lumile pe care le recunoaștem, ar fi rezonabil și stimulant deopotrivă să ne reconsiderăm opiniile noastre modale. Această reconsiderare a opiniilor modale este cea care poate influența construcția lumilor substitut, nu rezultatele investigațiilor empirice. Nu fizica e cea care ne interesează, ci metafizica preliminară întemeiată de fizicieni, mai adaugă Lewis.

*

Noțiunea de realism modal a fost revizuită și înlocuită parțial cu cea de ficționalism modal: Kendall Walton, Gideon Rosen sau Stephen Yablo și alții². Potrivit lui Yablo putem distinge între următoarele viziuni ficționaliste:

- 1) *instrumentalismul* – vorbitorul nu relatează, ci doar pretinde,
- 2) *metaficționalismul* – vorbitorul face relatarea potrivit unei anumite ficțiuni,
- 3) *ficționalismul obiectual* – vorbitorul afirmă realmente că lumea e într-un anumit fel, într-o anumită condiție, o condiție care are nevoie să fie îndeplinită pentru a face să fie adevărată acea lume în contextul ficțiunii respective,
- 4) *figuralismul* – vorbitorul afirmă în mod real că ceva se află într-o anumită condiție, poate nu lumea (X funcționează ca ajutoare reprezentationale în

---

¹ David Lewis, „*Possible Worlds*”, în S. Lawrence, C. Macdonald, eds., *Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics*, London, Blackwell, 1998, pp. 100 -101.

² Gideon Rosen, „*Modal Fictionalism*”, în *Mind*, new series, Vol. 99, Issue 395 (July 1990), pp. 327-354; Stephen Yablo, „*How in the World?*”, în *Philosophical Topics* 24, 1996, pp. 255-286; Kendall L. Walton, *Mimesis as Make-Believe: On the Foundations of the Representational Arts*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1990.

descrierea figurată a lui Y, iar acesta din urmă la rândul său este ajutor reprezentational pentru alt obiect)¹.

Să spunem ca această din urmă variantă, *figuralismul*, stă la baza modelului teoretic propus de Yablo și pe care îl mai întâlnim sub eticheta de *fictionalism hermeneutic* (cunoscut și sub numele de „modelul Yablo-Walton”).

Kendall Walton (*Do We Need Fictional Entities? Notes Toward a Theory*, 1984) sublinia faptul că una dintre cele mai importante dispute o reprezintă problema statutului ontologic al entităților ficționale și a faptului că în ficțiune se induc experiența de *a fi captivat de o povestire*.

Cu privire la Kendall, Margit Sutrop observa că este unul dintre puținii autori care pot fi invocați în mod pertinent atât din perspectiva analizării reprezentării ficționale ca *mimesis*, cât și din cea a analizării ficțiunii ca lume posibilă imaginată. Abordarea waltoniană este una funcționalistă, reprezentările și ficțiunile fiind „tipuri funcționale” – constituie clase de obiecte asociate prin împărtășirea aceleiași funcții de a prescrie imaginări (lucrurile imaginate). Teza principală a lui Walton e că operele reprezentationale îndeplinesc funcția de piloni ai jocului verosimilității. Sutrop sublinia câteva dintre deficiențele teoriei waltoniene a *mimesis*-ului ca verosimilitate (*mimesis* echivalează cu *make-believe* la Walton). Mai întâi, datorită insuficienței definiții a reprezentărilor (în termenii unor simple funcții, adică), teoria waltoniană a *mimesis*-ului devine tautologică: obiectele servesc ca reprezentări pentru că au funcția de a prescrie imaginări (închipuiri); dar ele îndeplinesc această funcție pentru că sînt reprezentări². Dacă funcțiile depind de practica socială atunci trebuie să existe un acord general asupra modului în care obiectele sînt considerate reprezentări în practica noastră socială, și, deși acest fenomen (ce poate fi înțeles pe baza modelului oferit de John Searle, *Construction of Social Reality*) este corect descris de teoria lui Walton, acesta nu oferă suficiente descrieri a modului în care obiectele capătă funcții în jocul verosimilității. Walton nu numește convențiile care determină ce fel de obiecte pot fi considerate reprezentări în practica socială; de fapt, este forțat să nu le numească, întrucît încercarea de a răspunde unei astfel de provocări l-ar forța să admită că în practica noastră socială există o convenție care spune că un obiect servește ca reprezentare, adică are funcția de a prescrie imaginări numai în cazul în care i s-a atribuit funcția specificată. În cazul operei de artă reprezentationale (o lucrare literară, de exemplu), autorul este cel care are autoritatea să atribuie funcția de a prescrie imaginarea unui obiect dat. Potrivit lui Sutrop, o astfel de teorie funcționalistă se validează numai dacă admite existența un acord general în privința atribuirilor funcțiilor.

Celebru în spațiul dezbaterii noastre, modelul Rosen-Brock (1993) complica suplimentar situația prin definiția ficționalismului ca strategie de parafrazăre – are în vedere propunerile exprimate prin propoziții modale într-un context dat. Putem vorbi cu ușurință de un „fictionalism parafrastic”, ca o formă de contextualism semantic – pentru a comunica statutul său antirealist.

---

¹ Stephen Yablo, „Go Figure: A Path Through Fictionalism”, în *Midwest Studies in Philosophy* 25 (1), 2001, pp. 72–102.

² Margit Sutrop, „Prescribing Imaginings: Representations as Fiction”, în Bernhard F. Scholz, Hrsg., *Mimesis. Studien zur Literarischen Repräsentation/Studies on Literary Representation*, Tübingen & Basel, Francke, 1998, p. 49.

Ca și David Liggins, Richard Woodward oferă o replică la adresa numeroaselor observații ale lui Rosen și Brock, afirmând că ficționalismul se apără singur de vreme ce el este angajat tacit în existența pluralității lumilor¹. Gideon Rosen susține că principiile care ghidează imaginația atunci când construim stări de lucruri posibile sînt cele cuprinse în postulatele teoriei lumilor posibile – fără însă să le mai precizeze –, și că lumile posibile își derivă autoritatea din faptul de a fi formulări explicite ale propriilor noastre obiceiuri, tipare, viziuni. Așadar afinitățile ficționalismului cu teoriile „conceptualiste” ar fi evidente, iar ficționalismul, ca și realismul modal, își propune să fie o *teorie a posibilității*, adică o ilustrare a condițiilor adevărului din propozițiile modale și a faptelor care fac ca propozițiile modale să fie adevărate². De fapt, Rosen recunoaște că modelul său nu edifică o teorie a posibilității, ci o teorie ce leagă faptele modale de povestea lumilor posibile (dacă faptele modale sînt diferite de faptele ficțiunii, nu ar fi deloc greșit să adoptăm atitudini diferite față de ele). În ce măsură ficționalismul este (doar) o alternativă deflaționistă la realismul modal, depinde de scopul celui care se folosește de teorie (datorită interesului arătat naturii modalității, ficționalismul are avantajul de a fi modest în termenii ontologiei, și sensibil în termenii epistemologiei; și cu cît e mai modest scopul cu atît ficționalismul poate părea mai prietenos, apropiat).

Pentru analiza textelor narative, lui Pavel de o deosebită importanță i se pare demarcația pe care trebuie să o stabilim între existența lumilor și manifestarea lor: „înțelegerea lumilor este strict dependentă de *manifestarea* lor, fie textuală, fie de altă natură, reprezentatională, de pildă. [...] Textele, modalitățile comunicării nu sînt simple căi referențiale care conduc către lumi: a citi un text sau a privi un tablou înseamnă a locui în aceste lumi”³. El remarcă pertinent că: „Diferite puncte de vedere neokantieni susțin că, strict vorbind, nu există lumi, ci numai versiuni ale lumilor, versiuni cerate de teorii, texte, opere de artă, fără nici o existență autonomă, dincolo de ele. Teoriei pur referențiale care, pe nedrept poate, generalizează schemele realiste la activitatea funcțională îi găsim aici un corespondent în care intimitatea poetică dintre un text și o lume idiosincronică este generalizată la toate tipurile de cunoaștere”⁴.

*

Schimbul interdisciplinar al „lumilor posibile” poate fi rezumat astfel (după Ruth Ronen):

- 1) lumile posibile împrumutate din logică indică legitimizarea problemelor referențiale și a temelor care au legătură cu relația ficțiune-realitate în teoria literară;
- 2) lumile posibile oferă în primul rînd un cadru filosofic explicativ care se referă la problema ficțiunii;

---

¹ Liggins, David, “Modal Fictionalism and Possible-Worlds Discourse”, în *Philosophical Studies*, vol. 138, No. 2, 2008, pp. 151-160; Richard Woodward „Why Modal Fictionalism Is Not Self-Defeating”, în *Philosophical Studies*, 139, 2008, pp. 273-288.

² Gideon Rosen, *op. cit.*, p. 354

³ Pavel, *op. cit.*, p. 120

⁴ *Ibidem*, p. 121.

3) lumile posibile indică faptul că ficțiunea nu este un fenomen excepțional; face parte dintr-un context mai larg al discursurilor, care nu se referă la modul în care lucrurile se manifestă în lume;

4) lumile posibile trec dincolo de ermetismul orientărilor sistemice interne și literarității ce au prevalat în teoria literaturii de-a lungul timpului.

Lumile ficționale pot fi văzute ca lumi posibile numai atunci când o parte a trăsăturilor logic-semantice ale celui de-al doilea concept sînt ignorate. Lumile ficționale, spre deosebire de lumile posibile, manifestă un model (al lumii) bazat pe noțiunea de *paralelism*, și mai puțin pe cea de *ramificație* (să ne amintim că Borges folosește imaginea grădinii cu mai multe cărări). Lumile posibile se bazează pe o logică a ramificării ce determină spectrul posibilităților ce se pot naște din logica paralelismului, care garantează autonomia lor în relație cu lumea actuală/reală¹.

O lume cu un oarecare statut ontologic conține un set de entități (obiecte, persoane) organizate și interrelaționate în moduri diferite (prin situații, evenimente și spațiu-timp). Lumea ca sistem de entități și relații este un domeniu autonom în sensul în care poate fi diferențiat de alte domenii identificate cu alte seturi de entități și relații. Lumea ficțională este atunci compusă din seturi de *entități* (caractere, obiecte, locuri) și din rețele de relații care pot fi descrise ca principii organizatoare: relații spațio-temporale, evenimente și secvențe de acțiuni. Lumea ficțională este construită ca o lume avînd poziția sa ontologică distinctă și ca o lume prezentînd un sistem autosuficient de structuri și relații. În contrast, lumile posibile, în ciuda faptului că sînt lumi identificabile, distincte, nu au autonomie ontologică. Un aspect central al tipului de autonomie atribuită în ficțiune este *structura modală independentă*². Ca lume paralelă, fiecare lume ficțională include un nucleu de fapte în jurul căruia orbitează seturi de stări de lucruri de actualitate ficțională diminuată. Important este să înțelegem că structura modală ficțională manifestă un paralelism al ontologiilor ficționale, indicînd că faptele ficționale nu sînt relaționate cu ceea ce s-ar fi putut întîmpla sau nu s-ar fi putut întîmpla în actualitate, ci cu ceea ce s-a întîmplat și ce s-ar putea întîmpla în ficțiune.

Consecința și trăsătura majoră a orientării filosofice – sub directa influență a discuției despre necesitate, posibilitate și lumi posibile – nu mai este încercarea de a localiza ficționalitatea textului într-o trăsătura textuală. Pozițiile diverse ale autorilor care au abordat problematica ficționalității (R. Ronen, T. Pavel, L. Doležel, U. Eco, S. Yablo, M.-L. Ryan ș.a.) conduc la ideea că logica ficțiunii nu se bazează în chip esențial pe trăsături imanente textului. Ficționalitatea ar putea fi definită, așadar, în relație cu un context cultural dat, ca trăsătură pragmatic decisă a textului³. Pragmatica ficțiunii reprezintă baza definirii tipului liniei de demarcare (dependente de context) între ontologiile ficțională și non-ficțională⁴, și de asemenea, este baza descrierii proprietăților semantice și logice în relație cu modalitatea ficțională.

---

¹ Ruth Ronen, *Possible Worlds in Literary Theory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, p. 8.

² *Ibidem*, pp. 8, 20-21.

³ *Ibidem*, p. 10.

⁴ Atît „segregaționistii” (natura ficțiunii ca deviere de la starea actuală a lucrurilor, de la logica standard sau regulile normale ale semanticii), cît și „integraționistii” (care estompează

*

Teoria lumilor substitut („*ersatz pluriverse*”) a lui Theodor Sider este o variantă de detașare atât de realismul modal, cât și de ficționalism – teoria lui descriind toate lumile posibile și relațiile lor utilizând un spectru de constrângeri, inclusiv necesitatea *de dicto* ca toate lumile să fie adevărate în pluriversul descris.

Lumile substitut sînt caracterizate de „trăsături străine/extraterestre” („*alien properties*”)¹, iar acestea vor fi fiind numeroase; de asemenea, aceste lumi sînt imposibil de descris în limbile pe care ni le imaginăm noi. Întrucît lumile lingvistice substitut echivalează cu descrierile pe care le facem noi acestor lumi, aceste lumi nu pot acoperi toate scenariile posibile, pentru că nouă ne este imposibil să le descriem, numărul nostru de descrieri este unul limitat. Nu ar fi exagerat să spunem că „*ersatzismul lingvistic*” reprezintă o teorie incompletă, lipsă de care realismul modal nu e străin.

Realismul modal este o teorie sensibilă ce merită să fie susținută, în ciuda faptului că realismul modal oferă o analiză reductivă a modalității, după cum arată Peter van Inwagen (aspru critic al realismului lui Lewis)². Trebuie menționat totuși faptul că teoria lui Lewis (după cum afirmă Andrea Sauchelli) nu este concepută pentru a fi în mod esențial un ajutor, ca un instrument „care să ne arate cum e posibilă cunoașterea modală”³. Sauchelli preia modelul lui Timothy Williamson și propune o abordare din zona epistemologiei modale – care joacă un rol major în dezbaterile despre modalitate, în termeni „contrafactuali” (terminologia lui Lewis este hotărîtoare și aici), după cum reiese și din cea mai actualizată descriere a modalității, *Possible Worlds* (2002, Routledge) a lui John Divers.

În concluzie, vom afirma și noi, la rîndul nostru, că variantele și modelele alternative ce pot fi subsumate teoriei lumilor posibile – dincolo de caracterul polemic, controversat și insolubil poate – propun disocieri, observații și modele

---

diferențele dintre ontologii) de fapt tind să vadă natura entităților ficționale ca fiind dictate de viziunea epistemică și metafizică a naturii realității (pentru discutarea în paralel a teoriilor segregacioniste și integraționiste vezi Pavel, *op. cit.*). Potrivit lui Ronen, convențiile dictate de statutul și interpretarea corectă a propozițiilor ficționale încep să funcționeze o dată ce este aplicată eticheta „ficțiune”. Cînd un text este considerat ficțional, setul lui de propoziții se citește după convențiile *construcției* lumii ficționale și este realizat în așa fel încît să semnifice observînd setul de convenții al *reconstrucției* lumii ficționale. Din primul set este generată separația ontologică a ficțiunii de realitate, iar din cel de-al doilea, grație acestei separări, domeniile care constituie lumea ficțională (personaje și obiecte, fapte, împliniri, spațiu și timp) se supun modurilor unice de organizare ce sînt unice ficțiunii. Fiecare domeniu ficțional funcționează simultan ca domeniu *ontologic* și ca domeniu *structural*: identifică statutul unic ontologic al ficțiunii în relație cu alte lumi ale existenței non-actuale și identifică modul structural al ficțiunii care se naște din principiile ce organizează lumea. Lumile ficționale sînt autonome, ele nu sînt mai mult sau mai puțin ficționale în funcție de gradul de afinitate între ficțiune și realitate: evenimentele lumii reale nu sînt puncte de referință constante pentru evenimentele ficțiunii.

¹ Theodor Sider, „The Ersatz Pluriverse”, în *Journal of Philosophy*, 99 (2002), pp. 179-315.

² Peter van Inwagen, *Ontology, Identity, and Modality: Essays in Metaphysics*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, p. 219.

³ Andrea Sauchelli, „Concrete possible worlds and counterfactuals conditionals: Lewis versus Williamson on moral knowledge”, în *Synthese*, 176 (2009), pp. 345-359.

numeroase și fructuoase pentru discutarea și analizarea literarității textelor literare. Căci, așa cum susțin autorii inventariați, semantica literară poate beneficia de sugestii și modelele oferite de logica filosofică, de semantica lumilor posibile, de teoria actelor de vorbire, de epistemologie. Toma Pavel arăta că subiecte ca referința literară, lumile ficționale și conținutul narativ, apoi natura ficționalității, adevărul literar, distanța și asemănarea dintre literatură și realitate pot fi abordate în mod spectaculos și fertil. Și cum ficționalitatea nu mai poate fi înțeleasă ca o trăsătură individuală, cuprinzând inclusiv domenii întregi de ființe, teoria ficțiunii trebuie să-și îndrepte atenția spre lumile ficționale.

BIBLIOGRAFIE:

- Broogard, Brit, „Two Modal-Isms: Fictionalism and Ersatzism”, în *Philosophical Perspectives*, Metaphysics, John Hawthorne, ed., 20 (2006), pp. 77-94
- Eco, Umberto, *Șase plimbări prin pădurea narativă*, traducere de Ștefania Mincu, Constanța, Editura Pontica, 1997
- Gutenberg, Andrea, „Die possible worlds theory (PWT) als neueres semantisches Plotmodell”, în *Mögliche Welten*, Heidelberg, Winter, 2000, pp. 42-70
- van Inwagen, Peter, *Ontology, identity, and modality: essays in metaphysics*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002
- Lewis, David, „Possible Worlds”, în S. Lawrence, C. Macdonald, eds., *Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics*, London, Blackwell, 1998, pp. 96-102
- Lewis, David, *On the Plurality of the Worlds*, 5th ed., London, Blackwell, 2004 (first published in 1986)
- Liggins, David, „Modal Fictionalism and Possible-Worlds Discourse”, în *Philosophical Studies*, vol. 138, No. 2, 2008, pp. 151-160
- Pavel, Toma, *Lumi ficționale*, traducere de Maria Mociorniță, prefață de Paul Cornea, București, Editura Minerva, 1992
- Ronen, Ruth, *Possible Worlds in Literary Theory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994
- Rosen, Gideon, „Modal Fictionalism”, în *Mind*, new series, Vol. 99, Issue 395 (July 1990), pp. 327-354
- Sauchelli, Andrea, „Concrete possible worlds and counterfactuals conditionals: Lewis versus Williamson on moral knowledge”, în *Synthese*, 176 (2009), pp. 345-359
- Sider, Theodor, „The Ersatz Pluriverse”, în *Journal of Philosophy*, 99 (2002), pp. 179-315
- Stalnaker, Robert C., „Possible Worlds”, în S. Lawrence, C. Macdonald, eds., *Contemporary Readings in the Foundations of Metaphysics*, London, Blackwell, 1998, pp. 103-116
- Sutrop, Margit, „Prescribing Imaginings: Representations as Fiction”, în Bernhard F. Scholz, Hrsg., *Mimesis. Studien zur Literarischen Repräsentation/Studies on Literary Representation*, Tübingen & Basel, Francke, 1998
- Woodward, Richard, „Why Modal Fictionalism Is Not Self-Defeating”, în *Philosophical Studies*, 139, 2008, pp. 273-288
- Yablo, Stephen, „Go Figure: A Path Through Fictionalism”, în *Midwest Studies in Philosophy* 25 (1), 2001, pp. 72-102